

مجموعه مقالات اولین همایش ملی فقه اطلاعاتی
جلد دوم

اطلاعات و قواعد فقهی؛ مباحث نظری

پژوهشکده اطلاعات

دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی

موسسه چاپ و انتشارات

۱۳۹۵

سرشناسه: همایش ملی فقه اطلاعاتی (نخستین: ۱۳۹۴: قم)

عنوان و نام پدید آورنده: مجموعه مقالات اولین همایش ملی فقه اطلاعاتی / پژوهشکده اطلاعات

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی، موسسه چاپ و انتشارات، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ص ۵۷۱ - ج ۱ ش ۶۴ - ج ۲ ش ۶۵ - ج ۳ ش ۶۶ - ج ۴ ش ۶۷ - ج ۵ ش ۶۸ - ج ۶ ش ۶۹ - ج ۷ ش ۷۰

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

مندرجات: ج. ۱. فعالیت‌های اطلاعاتی از منظر فقه ج. ۲. اطلاعات و قواعد فقهی؛ مباحث نظری

ج. ۳. اطلاعات و قواعد فقهی؛ مباحث نظری ج. ۴. اطلاعات تقیه و توریه ج. ۵. اطلاعات، حریم

خصوصی و حقوق شهروندی ج. ۶. اطلاعات و قرآن کریم ج. ۷. اطلاعات و سیره معصومین (ع)

موضوع: سازدهان اطلاعاتی - - جنبه‌های مذهبی - - اسلام - - کنگره‌ها

موضوع: Intelligence service - - Religious aspects - - Islam - - Congresses

شناسه افزوده: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی. پژوهشکده اطلاعات

شناسه افزوده: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی. موسسه چاپ و انتشارات

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۵ ۸ ۱۳/س B۳۳

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۰۶

شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۰۰۲۹۹

مشخصات

عنوان: اطلاعات و قواعد فقهی؛ مباحث نظری

به اهتمام: محمود مصطفوی

ناشر: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی

تاریخ انتشار: ۱۳۹۵

نوبت چاپ: اول

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

بها: ۱۶۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۴۱۱-۴۲-۰

تهران: صندوق پستی ۱۴۳۸-۱۶۷۶۵

«تمامی حقوق این اثر محفوظ است؛ تکثیر یا تولید مجدد آن کلی یا جزئی به هر صورت (چاپ، فتوکپی،

صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است.» تلفن: ۲۲۴۶۹۷۳۹

سخن با خواننده

مطالعه نقش و رفتار انسانی نشان می‌دهد انسان‌های نخستین نیز به اطلاعات گرایش داشتند. آن‌ها را ساده و آغازین به کار می‌بستند و در همین رفتارها جوهره گرایش به اطلاعات روزگار نوین با ابعاد گوناگون آن نهفته بود. به این ترتیب در می‌یابیم که تکاپوهای اطلاعاتی از همان روزگاران کهن با زندگی انسان همراه بوده و در راستای برآوردن نیازهای امین مدافع از خود و نگهداشت ثروت و قدرت نوع بشر به کار گرفته می‌شده است. در تاریخ اسلام روزی که پیغمبر (ص) مدینه را کانون قدرت خود قرار داد، پیوسته مراقب اوضاع دشمنان و جنب و جوش و توطئه‌های آنان بود و به کسب اطلاعات و به دست آوردن اخبار دقیق از احوال و توطئه‌های چینی مشرکان اهمیت بسیار می‌داد و می‌کوشید افراد زیردست و به‌دلیل گوناگون به اطراف مکه و میان تیره‌های مختلف از مشرکان روانه سازد تا او را به‌سکرم از تصمیمات مخالفان و توطئه آنان آگاه سازند و در پرتو آگاهی از توطئه‌ها، چه نقش‌های را در نطفه خفه می‌کرد. این پیشوای بزرگ اسلامی به کسب اطلاعات اهمیت فراوان می‌داد و نیمی از پیروزی‌های او معلول آگاهی‌های وی از اوضاع دشمنان و فتنه‌جویان بود. از این‌رو، بسیاری از اعمال شیطانی و تحرکات ضدانقلاب را خنثی می‌کرد. بازاندیشی رویدادهای صدر اسلام گویای این است که همین ضرورت‌ها (کسب و بهره‌برداری از اطلاعات پیرامون و...) در جهان کهن به ویژه عصر پیامبر (ص) نیز همواره بوده است. اما با ویژگی‌هایی که سبب تمایز اساسی آن بوده است، این که هرگز هدف وسیله را توجیه

نمی‌کرد و دیگر این که همیشه مصالح کل جامعه در نظر گرفته می‌شد و چهارچوب و قواعد محکمی برای این امر قائل بوده‌اند.

با توجه به این که دشمنان اسلام برای مقابله با آیین‌های بخش و مردمی اسلام، شیوه‌ها و روش‌های گوناگون رزم روانی، فرهنگی و تبلیغاتی را در پیش گرفتند، اسلام نیز به مثابه یک مکتب، راهی جز برخورد و مقابله با این روش‌ها نداشت. البته معصومان (ع) برای مقابله و برخورد با عملیات روانی مشرکان و اشراف مکه عالی‌ترین و بهترین روش‌ها را همراه با خنثی کردن، مقاومت، ایستادگی، صبر، پایداری، بیداری، هوشیاری، یقین و بصیرت به کار گرفت و برخلاف انگاره برخی که دین اسلام را برای رسیدن به اهداف خود تنها آرمان‌گرا می‌دانند، با تکیه بر واقعیت‌ها و بهینه‌سازی آن‌ها بر به‌کارگیری این واقعیت، در چهارچوب نگرش اعتقادی خود تأکید دارد. از جمله توجه به اهداف، ایده‌ها و ارزش‌های متعالی نقش تعیین‌کننده در اتخاذ تصمیم‌ها و تحقق راهبردها دارد. برای نمونه تمسک به بهترین اهداف و ارزش‌های اسلام است که دین اسلام برای اتخاذ تصمیم در هر امری آن را به عنوان شاخصی بنیادی منظور می‌کند و بدون توجه به الزامات اقتضائات آن تصمیم نمی‌گیرد و نیز از همین روست که قید فی سبیل‌الله که نمایانگر توحید است به عنوان شاخصی اساسی برای جنگ مطرح می‌شود.

نکته‌ای که توجه به آن پیش از مطالعه محتوای مقالات در این مجموعه برای خوانندگان محترم ضروری است، این که استنتاج و تبیین‌ها صورت گرفته از سوی نویسندگان محترم در هر یک از مقالات به هیچ وجه، حکم جواز فقهی در موضوع‌های پژوهیده، انگاشته نمی‌شود، بلکه متن‌های برساخته تنها زمینه‌ای را فراهم می‌کند که در ظرف آن امکان گردآوری دیدگاه‌های مختلف و موارد چالشی که لازم است مورد تقفه و صدور احکام فقهی قرار گیرد؛ میسر شود. بدیهی است که هیچ یک از نویسندگان مقالات پیش‌رو فقیه جامع‌الشرایط نبوده و شاید حتی حوزه‌های مطالعاتی برخی از آنها

نیز فقه نیست. از این نظر، مجموعه کنونی نگاشته‌هایی است که با همت جمعی از نویسندگان محترم آماده شده و همان گونه که آمد می‌تواند بستری برای طرح اولیه مباحث فقهی در زمینه اطلاعات را تا صدور احکام قابل اتکا برای سازمان اطلاعاتی فراهم سازد. اهمیت پرداختن به مباحث فقهی و الزام کارکنان اطلاعاتی به رعایت مسائل فقهی و نیز انجام فعالیت‌های اطلاعاتی در محدوده‌های شرعی بیش از همه، زمانی مشخص می‌شود که مرجع امنیت و ولی فقیه زمان همواره بر ضرورت رعایت موازین شرع در اطلاعات تأکید ویژه داشته‌اند. به هر ترتیب، این مجموعه با عنوان «فعالیت‌های اطلاعاتی از منظر فقه» نامگذاری شده است.

پژوهشکده اطلاعات امیدوار است با انتشار این مجموعه، گام کوچکی در راستای نظام‌سازی بر اساس ارزش‌های اسلامی در عرصه اطلاعات بردارد. بی‌گمان، بخشی از ایده‌های طرح شده در مقالات محل خردگیری و نقد علمی و حوزوی است؛ پس پژوهشکده اطلاعات از دیدگاه ایستادگی و تکمیلی پژوهشگران، طلاب، مدرسان و فضایی حوزه علمیه و همچنین کارکنان اطلاعاتی در راستای بهبود گفت‌وگو سازی بومی بر پایه فقه اطلاعاتی استقبال می‌کند.

پژوهشکده اطلاعات

فهرست مطالب

.....	مقدمه	۹
۱۳	فصل اول: کاروژه‌های فقه اطلاعاتی	
.....	فقه اطلاعات و امنیت؛ هست‌ها و بایسته‌ها/ سید محمدعلی هاشمی	۱۵
.....	انتظارات از فقه اطلاعاتی/ ابراهیم زندی	۳۷
.....	ارکان امنیت در حوزه فقه اطلاعاتی/ سید مهدی مجیدی نظامی، حسین حسن‌زاده	۵۹
.....	بررسی جایگاه اطلاعات در سیاست‌بخشی و سلامت نظام اسلامی/ داود ملکی	۸۳
.....	سیره فقها در بهره‌گیری از علم امنیتی/ بهان‌کاری در حفظ دین/ جلال عراقی، سید محمد امام	۱۰۵
۱۲۳	فصل دوم: قواعد کاربردی فقه اطلاعاتی	
.....	تراجم اهم و مهم در فعالیت‌های اطلاعاتی از منظر فقهی/ علی نقی طالبی، صادق محمدپور، ولی محمدی	۱۲۵
.....	بررسی تراجم اهم و مهم از منظر فقهی در فعالیت‌های اطلاعاتی/ غلامحسین دیناروند	۱۴۵
.....	بررسی تراجم اهم و مهم از منظر فقهی در فعالیت‌های اطلاعاتی/ نصرت‌الله شمس‌اللهی	۱۷۱
.....	ضوابط اجرای قاعده ضرورت در فعالیت‌های اطلاعاتی/ سیدمحمدزاده و آصف‌آگاه	۱۸۹
.....	حدود نظارت حکومت در حوزه خصوصی در چارچوب گفتمان فقهی/ صلحه/ محمدهادی جوکار، جابر میرزاپوری	۲۰۵
.....	بررسی قاعده فقهی نفی سبیل در فعالیت‌های اطلاعاتی/ علی عابدی	۲۳۷
.....	قاعده نفی سبیل و همکاری با دشمنان/ محمد سحرخوان	۲۶۱
۲۸۳	فصل سوم: اطلاعات اسلامی در دیدگاه فقهی امام خمینی و مقام معظم رهبری	
.....	نظام اطلاعات اسلامی در مبانی فقهی امام خمینی/ محمد لطیفی پاکده	۲۸۵
.....	الگوی مفهومی نظام اطلاعات و امنیت در اسلام با تأکید بر مکتب امام خمینی (ره)/ حسین میرهادی	۲۹۹
.....	نسبت گفتمانی فقه اطلاعاتی امام (ره) با گفتمان اطلاعاتی امنیتی امام (ره)/ اصغر زیرجدی	۳۲۷

نظام اطلاعات اسلامی در مبانی فقهی امام خمینی (ره) / حسن عاشورزاده ۳۵۷

نظام اطلاعات اسلامی در مبانی فقهی حضرت امام (ره) / جلال ناجی ۳۷۵

اعتدال به مثابه روش در اقدامات اطلاعاتی مبتنی بر نظریه رهبری / مصطفی ساوه درودی ۳۹۵

فصل چهارم: اهمیت اطلاعات از منظر عقل در حیات اجتماعی ۴۲۱

مبانی و قواعد عقلانی لزوم فعالیت‌های اطلاعاتی / دکتر روح اله زینلی ۴۲۳

اهمیت اطلاعات از منظر عقل در حیات اجتماعی / سلمان دهش‌ور ۴۴۳

اهمیت اطلاعات از منظر عقل در حیات اجتماعی / حسین رنجبر ۴۷۳

اهمیت اطلاعات از منظر عقل در حیات اجتماعی مفید و ضرورت‌های اجتماعی آن / سید

حسین شرف‌الدین ۵۰۳

اهمیت اطلاعات از منظر عقل در حیات اجتماعی / هادی کوشا ۵۳۳

اهمیت اطلاعات از منظر عقل در حیات اجتماعی / ثریا حسن‌پور ۵۴۷

مقدمه

و جز حکومت برای اداره جامعه ضروری است و حکومت پسندیده در جامعه اسلامی ناگزیر باید اسلامی باشد و حکومت اسلامی برای اداره جامعه نیاز به قوانین منظم و مدون دارد و چون مسلمانان به سبب دین عقیدتی و نقلی باور دارند که تشریع و قانون گذاری در تمام زمینه ها و موضوعات و مسائلی که انسان ها به آن نیاز دارند از سوی خداوند صورت می گیرد و خداوند نیز از راه پیامبران و ائمه - علیهم السلام - در این ابلاغ کرده است و از آنجا که در زمان غیبت امام معصوم (ع) تنها روش مشروع به دست آوردن قوانین الهی، اجتهاد فقهاء جامع الشرائط است که نتیجه این اجتهاد ساختن علم فقه است و بخشی از این قوانین مربوط به اداره حکومت است و بخشی از اداره حکومت کارکردهای اطلاعاتی است. پس باید نتیجه گرفت که قسمتی از علم فقه متکفل بیان قوانین احکام و قواعد اقدامات اطلاعاتی است. این بخش از فقه را "فقه اطلاعاتی" نامیده اند.

از آنجا که برخی مسائل اطلاعاتی بر اثر گذر زمان و تحولات جامعه نو پدید می آیند. پس فقه اطلاعاتی برای حل این مسائل نیز راه کاری دارد که همان بیان قواعد کلی است که فقیه بتواند با این قواعد کلی حکم مسائل جدید (مسائل مستحدثه) را بیابد. فعالیت اطلاعاتی عرصه مسائل نوپدید و حوادث واقعه است و در این میان، قواعد فقه اطلاعاتی نقش ویژه ای در پاسخ گویی به این مسائل دارد. این قواعد راه کارهایی کلی، قابل فهم و انسجام یافته برای استفاده همگان ارایه

می‌کند. از این رو، فقه اطلاعاتی برای پاسخ‌گویی به مسائل مبتلابه، نیازمند اصول و قواعدی کلی و متقن برای انطباق حوادث واقعه با آن کلیات است.

بنابراین، قواعد فقه اطلاعاتی در عرصه‌های مختلف تکاپوی اطلاعاتی اعم از مبانی و زیر ساخت‌ها، ساختارها، سیاست‌های کلی و حتی قوانین و سیاست‌های جزئی نقش‌آفرین است و دستگاه اطلاعات اسلامی وظیفه‌مند است که در تنظیم روابط، مناسبات و خط مشی‌های خود با مردم و ساربان‌های اطلاعاتی دیگر این قواعد را مبتنی خود قرار دهد. قاعده فقهی «امری کلی است که هنگام شناسایی احکامش از آن بر همه جزئیات خود منطبق می‌شود»؛ به عبارت دیگر، قاعده فقهی اصلی کلی است که با دلایل شرعی ثابت شده و حکم جزئیات با انطباق بر آن به دست می‌آید. پس قاعده فقهی دارای سه ویژگی است: کلی بودن، اثبات آن با دلیل شرعی و انطباق بر مصادیق خود بر واسطه. قاعده فقهی را مقلد نیز می‌تواند با تطبیق بر جزئیاتش اعمال کند.

فایده‌ها و مزیت‌های قواعد فقه اطلاعاتی

از جمله مهم‌ترین فایده‌ای که می‌توان برای قواعد فقه اطلاعاتی برشمرد عبارت است از:

۱. پاسخ‌گویی به مسائل نوپدید و مبتلابه: انتظار پاسخ‌گویی به یکایک مسائل نوپیدا از آیات و روایات انتظار بی‌موردی است؛ زیرا که نخست؛ مسایل و رخداد‌های جدید و امروزی در عصر اتمه اظهار وجود نداشته تا درباره آنها سخنی به میان آید؛ دوم؛ پیروان خود را به انطباق جزئیات و رخداد‌های زمانه با اصولی که از سوی آنها بیان شده توصیه کرده‌اند. این روش با عقل و منطق نیز سازگارتر است، زیرا ممکن است با اثبات یک «حده» هزاران مسأله و رخداد جدید پاسخ داده شود، حال آن که امکان پاسخ‌گویی به یکایک آنها در زمانی اندک وجود ندارد.

۲. پاسخ‌یابی سریع و بدون مراجعه به مجتهد: نبود امکان دسترسی آسان و سریع به کارشناسان مسائل دینی (مجتهدان) در هر زمان و مکانی، گاه پاسخ‌یابی را با وقفه‌هایی ملال آور و مخل به ویژه در تکاپوی اطلاعاتی رو به رو می‌کند؛ در حالی که اگر مجتهدان قواعد و اصولی را

در اختیار مقلدان بگذارند تا با انطباق موارد جزئی بر آن اصول پاسخ مشکلات خود را - دست کم در برخی موارد - بیابند و فقه‌ای در پاسخ‌یابی ایجاد نمی‌شود و چه بسا پیش از بروز مشکل به جلوگیری از آن اقدام می‌شود.

۳. تثبیت مقررات حاکم بر جامعه: نظامی که بر پایه اصول و قواعدی پایه‌ریزی شده باشد با تغییر مقامات، مقررات تغییر نمی‌یابد؛ زیرا همگان وظیفه‌مند به رعایت اصول مزبور هستند و تمامی مقررات و آیین‌نامه‌ها و کلیه خط‌مشی‌ها نیز در راستای اجرای آن اصول تدوین می‌شود و این امر نظام را مستحکم می‌کند. شمول جامعه اطلاعاتی و روابط و مناسبات آنها با مردم و حاکمان و تثبیت این مقررات را به دنبال دارد.

۴. یکسان‌سازی قوانین: در جامعه اطلاعاتی: روشن است که اگر همه سازمان‌های اطلاعاتی کشور، قوانین و مقررات خود را بر پایه اصول و قواعد همانند و یکسان پایه‌ریزی کنند، سبب یکسان شدن قوانین و مقررات در همه سازمان‌ها دست کم در کلیات و اصول - می‌شود. این امر افزون بر این که به بهبود روابط بین سازمانی کمک شایانی می‌کند، از مشکلات و نابسامانی‌های آنان در صحنه اجتماعی ببرد.

۵. پیشرفت علم فقه اطلاعاتی و به تبع آن قواعد فقه اطلاعاتی، افزایش آنها را افزون بر گسترش دامنه قواعد موجود به دنبال خواهد داشت. با این توضیح که پیشرفت علم فقه اطلاعاتی که به دنبال تحولات اجتماعی و تاثیر عنصر زمان و مکان در آن صورت می‌گیرد خواه ناخواه بسیاری از قواعد فقه را به صحنه تکاپوی اطلاعاتی کشانده، بر دامنه دلمه قواعد می‌افزاید. علاوه بر این، دخالت فقیهان در اطلاعات و حکومت، سبب ایجاد قواعد جایگزینی می‌شود که برخاسته از فهم‌های نو از منابع فقه و حوادث واقع است.

اجرای قواعد فقه اطلاعاتی

به یقین اجرای بسیاری از قواعد فقه اطلاعاتی تنها با کشف و یافتن آنها امکان‌پذیر نیست. نخستین گام، کشف و استخراج قواعد است. از این رو، فقها و عالمان اسلامی که به حوادث واقعه و موضوعات روز آگاهند باید با پژوهش و تتبع در آیات و روایات و منابع دیگر قواعدی

را کشف کنند. پس نخستین گام در اجرای قاعده، تبیین آن است. این اقدام می‌تواند مراحل زیر را دربر گیرد: الف) تعریف قاعده؛ ب) بیان دلایل و مستندات قاعده؛ ج) تبیین گستره قاعده؛ د) تطبیق برخی از مصادیق قاعده برای تفهیم بیشتر با آن (بیان کاربرد قاعده). این مراحل مهم‌ترین مراحل اجرای هر قاعده به شمار می‌رود. در هر قاعده پس از تعریف و استحکام بخشی آن به کمک نصوص وارد شده، باید گستره آن روشن شود که این امر به روزآمدسازی قاعده کمک شایانی می‌نماید. سپس تطبیق هر قاعده با برخی از مصادیق آن به کارآمدی قاعده، تطبیق آن با مصادیق جدید و آماده شدن قاعده برای ورود به مرحله دیگر کمک می‌کند. تلاش همایش ملی فقه اطلاعاتی تبیین و اصلاح فقهی در تکاپوی اطلاعاتی بوده است، ولی این مرحله برای اجرای قواعد فقه کافی و مناسب نیست و مرحله دومی بایسته است که به آن قانونی کردن قاعده فقه اطلاعاتی گفته می‌شود. یعنی پس از تبیین قاعده، لازم است که به زبان قانون یا دستورالعمل اجرایی درآید، یعنی قاعده در جمله بی‌گویا، کوتاه و قابل اجرا آماده شده و از سوی مرجع قانون‌گذار یا مقام ذی‌صلاح به عنوان دستورالعمل اجرا شود. پس در اجرای یافته‌های مقالات این مجلد تا زمانی که از سوی یک مرجع رسمی به صورت حکم درنیامده است، باید احتیاط کرد.

این مجموعه مقالات، در چهار فصل سازمان‌دهی شده است. در فصل یکم، کار ویژه‌های فقه اطلاعاتی و کاربرد فقه در تکاپوی اطلاعاتی بیان می‌شود. در فصل دوم، به برخی از قواعد کاربردی فقه در فعالیت اطلاعاتی اشاره می‌شود. در فصل سوم، مناسبات و ویژگی‌های سازمان‌های اطلاعاتی در دیدگاه فقهی حضرت امام خمینی و مقام معظم رهبری بیان می‌شود. در فصل چهارم نیز اهمیت اطلاعات از نظر عقل در حیات اجتماعی شرح می‌شود.